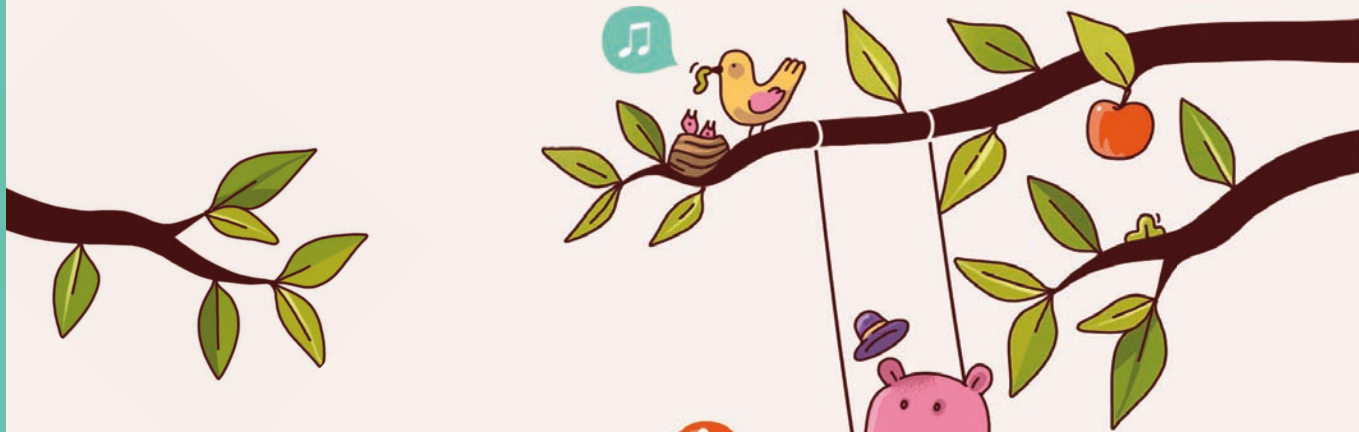

SMÅ SPRÅK ARNÄ

LÄRARHANDLEDNING

ANDREA WALLENBERG MARIA STRUTZ

BONNIER
CARLSEN

INTRODUKTION

Välkommen till pedagoghandledning med Småspråkarna!

Här finns idéer kopplade till boken Småspråkarna – språkutvecklande lekar och läsning för barn 0–3 år. Nedan finner du dels inspiration till hur ni i era dagliga aktiviteter på förskolan kan tänka "språkligt stödjande", men också konkreta språkutvecklande stunder som bygger på innehållet i vår bok. Du, som förskollärare, barnskötare eller erfaren vägvisare för små barn har en mycket viktig roll i språkutvecklingen. Därför vill vi här ge dig extra språklekar att variera och utöka innehållet i boken med!

Koppling till Förskolans läroplan, Lpfö 18:

Förskolan ska ge varje barn förutsättningar att utveckla...

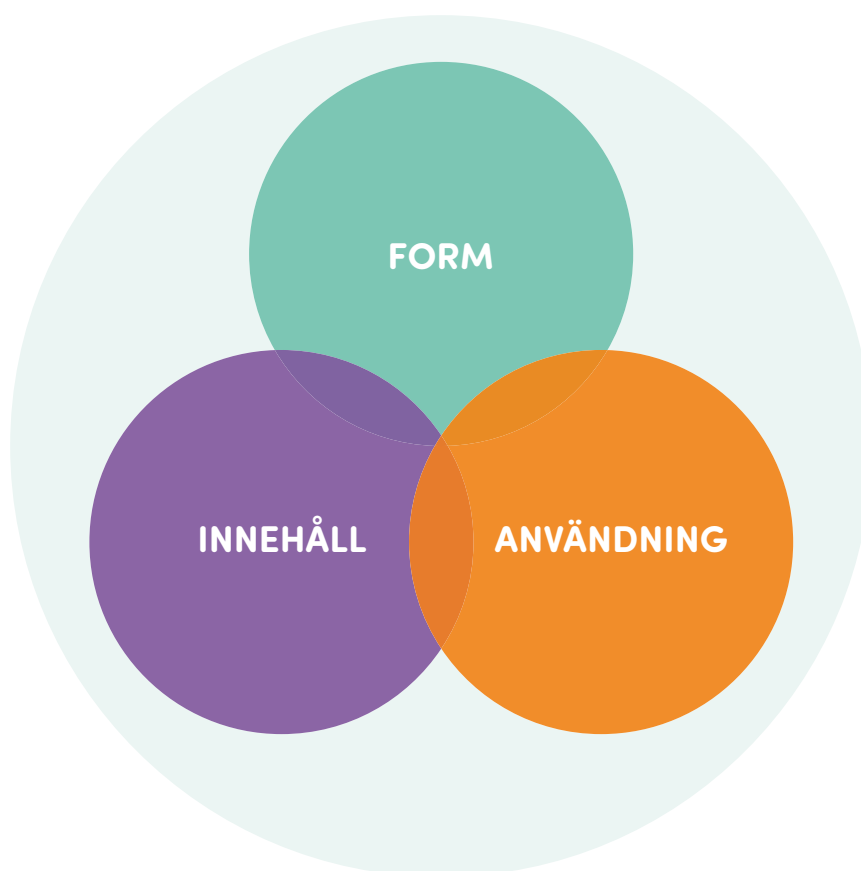
- *förmåga att använda och förstå begrepp, se samband och upptäcka nya sätt att förstå sin omvärld,*
- *intresse för berättelser, bilder och texter i olika medier, såväl digitala som andra, samt sin förmåga att använda sig av, tolka, ifrågasätta och samtala om dessa,*
- *ett nyanserat talspråk och ordförråd samt förmåga att leka med ord, berätta, uttrycka tankar, ställa frågor, argumentera och kommunicera med andra i olika sammanhang och med skilda syften,*
- *förståelse för symboler och hur de används för att förmedla budskap,*
- *både det svenska språket och sitt modersmål, om barnet har ett annat modersmål än svenska,*
- *utmanas och stimuleras i sin utveckling av språk och kommunikation*

I förskolans övriga mål där barnet utvecklar andra kompetenser än de språkliga, behövs ändå en grundläggande språklig förmåga till att både förstå och uttrycka språk tillsammans med både vuxen och jämnåriga.

FÖRKLARINGSMODELL FÖR SPRÅK

I boken bekantar vi oss med Haja, Hoa och Mim. För er som läst boken är det bekant att Haja står för barnets impressiva förmåga, medan Hoa står för den mer expressiva förmågan av det talade språket. Mim står för den icke-verbala förmågan, som ju små barn använder sig av väldigt mycket. Nu ska vi fördjupa oss ytterligare i vad att förstå och uttrycka språk innebär:

Först har vi språkets "form", vilket handlar om hur språket låter; språkljud, uttal, hur orden böjs och byggs till meningar. Alltså **fonologi** och **grammatik**. Gällande språkets "innehåll" så handlar det om **semantik**; ordförråd, men även ord-åtkomst och kunskap om hur ord hänger ihop. Till sist har vi språkets "användning", vilket vi logopeder kallar för **pragmatik**. Det handlar om att använda sig av det språk man har i en social kontext; att klara av turtagning, förstå bildligt språk, hålla en röd tråd i det man säger och kunna anpassa sig till lyssnaren. Alla dessa tre delar innefattar en impressiv (t.ex. att uppfatta språkljud) och en expressiv (t.ex. att kunna uttala dem) aspekt, och som bekant är språk mer än bara talade ord. Hoa, Haja och Mim kommer alltså in i alla delar av språket!

BARN I TIDIG KOMMUNIKATION OCH BARN I SPRÅKLIG SÅRBARHET

Förmågan att lyssna på och reflektera över andras uppfattningar (Lpfö 18) kräver en grundläggande förmåga att vara i samspel med andra. Inte många, men somliga barn i förskolegrupperna är på en så tidig kommunikativ nivå att steg 1 för barnet är samspel. Även om barnet inte längre är en liten bebis är det fortsatt precis samma metoder som i bokens första tillsammansaktiviteter som passar: hitta stunder där du får kontakt med barnet, där barnet får öva på ögonkontakt och turtagning, samt att aktivt kommunicera sin vilja till dig som pedagog (t.ex. mer, igen, vill ha!). I så gott som varje barngrupp finns barn som behöver extra stöd i att lägga dessa grundläggande byggstenar. Lpfö 18 ska "ta hänsyn till barns olika förutsättningar och behov och anpassas till alla barn i förskolan". Det är svårt under det lilla barnets utveckling att veta vad som är vad när man stöter på patrull kring språk och kommunikation.

Begreppet "barn i språklig sårbarhet" rör barn hos vilka det finns en obalans mellan de förutsättningar barnet har och de krav barnet möter i sin omgivning. Ett barn med en stödjande och lyhörd omgivning kan tack vare alternativa kommunikativa vägar öka sin kommunikativa delaktighet. Ni möter allihop barn i behov av TAKK (tecken som AKK), visuellt stöd, bildscheman och tydliggörande pedagogik – mycket av det kan ni introducera till hela barngruppen. En standardfras ni kanske redan hört från någon logoped eller specialpedagog är "nödvändigt för några, bra för alla". ALLA små barn har ju ett mer eller mindre stort glapp i vad de vill uttrycka, och vad deras omgivning förstår... Därför vill vi uppmuntra er att skapa kommunikativt tillgängliga miljöer! Utgå gärna från "rätten att kommunicera", som [DART](#) tagit fram, för att få syn på vad ni behöver utveckla i just er verksamhet.

BARN MED FLER SPRÅK ÄN SVENSKA

Vi vill även lägga in några rader om de barn som har fler språk än svenska, och vikten av att dels tillgodose barnens rätt till alla sina språk, men även belysa förskolans roll att hjälpa barnen med att tillägna sig det svenska språket. Det viktiga att tänka på är att flerspråkighet inte är något som bara sker, utan det är en aktiv process som kräver att man får använda sig av språken i meningsfulla sammanhang och i stimulerande språkmiljöer. Barn behöver exponeras mycket för alla sina språk i aktiva språkande stunder för att utvecklas. Det smarta med flerspråkighetsinläring är att det ena språkets struktur som redan är lagd hemmavid gynnar det andra språkets inläring (och vice versa!) s.k. bootstrapping.

För de flerspråkiga som har tydliga gränser mellan exponering av språk i olika miljöer blir ordsamlandet av förskoleorden en slags "egen" rygg-säck med ord, medan barnet samlar helt andra sorters ord i hemmiljön som inte används på förskolan i samma utsträckning. Därför kan förskolan vara den allra första platsen ett nytt ord presenteras och vi vill påminna om att en del råd kring barnriktat tal (s 37) kan komma väl till pass för denna grupp barn; korta kärnfulla yttranden, betoning på det viktigaste, många upprepningar.

FÖRSTA TIDEN

S. 14-15

Tittutlekar kan du med gott samvete använda dig av i förskolan. Om du arrangerar en tittutlek mellan barn får de träna samspel med varandra. Initiera när ni leker ute i skogen och ta med ett barn bakom en gran och se om någon upptäcker er.

S. 16-17

Med lite tid och eftertanke kan du göra även blöjbytet pedagogiskt! Benämna kroppsdelar, räkna antal, jämför storlek på fingrar... Detta går förstås att baka in i på- och avklädningen i hallen med. På så vis kan ni träna kroppsuppfattning såväl som matematiska begrepp.

S. 18-19

Här ska vi träna på gemensam uppmärksamhet; du, jag och det vi båda upplever. Tänk på kommunikationstriangeln er emellan. Du kan variera ramsan i boken genom att istället för att bara låta fingret följa med, plocka fram en leksak som får fara runt i rummet och barnet följer. Variera ytterligare med att låta barnet styra och att du intresserat följer och kommenterar hur barnet styr leksaken: "Oj! Nu svänger du bilen här, och den hoppar högt!". Sångtips: Uppför en backe och över en bro.

S. 20-21

Utveckla leken "ljudpingis" till "rundpingis"! Sitt i par eller i en liten ring och skicka ett ljud mellan varandra. T.ex. genom att pedagogen säger "plopp" och barnet skickar vidare samma ljud till nästa person, eller tillbaka till den vuxne om ni är två. Fokus är turtagning och samspel, så bry er inte om ifall barnet säger "po!", ljudet är fortfarande vidarekickat eller tillbakaskickat! Träna även på att rikta kommunikationen och genom kroppsspråk visa vem det är man skickar vidare ljudet till. Man kan skicka hittepåljud eller "riktiga" ljudeffekter som humlesurr, drickljud, sirener eller morrljud. När ljudet har färdats ett varv, låt någon annan vara ljudstartare. Ha en bildkarta med saker som kan låta om det är svårt för barnet att själv komma på ett ljud att skicka iväg.

S. 21-32

Ramsa och sjung: påminnelse om att använda ramsor och sånger från era barns kulturer i förskolan! Engagera föräldrar att dela med sig till er! Det skapar både delaktighet och igenkänning. Ni kanske hittar nya favoriter!

Kategorisering genom ramsor och sånger

Sånger och ramsor kan användas för att språkduscha ord i en speciell kategori. Kategorisering är ett sätt att skapa ordning och reda i sitt ordförråd och ni kan med fördel ha temaveckor där era dagliga sångstunder enbart innehåller sånger inom en viss kategori (och innehåller övriga aktiviteter under veckan samma tema stärks sorterandet extra!). Världen är full av barnsånger, nedan får ni lite inspiration på vägen:

- **Djurvecka:** Här kan ni fortsätta kategoriserandet med:
Bondgårdsdjur: *Jag bor på en bondgård; Per Olsson hade en bonnagård; Lille katt.*
Djungeldjur: *Ett tigertåg; Krokodilen i bilen; Tigerjakt; Tänk om jag hade en liten apa.*
Djur i vattnet: *En liten båt; Hajarna; Fiskarna i havet; Jag är liten mört; Fisken simmar många timmar.*
Djur som flyger: *Fjärilslarvens sång; Fem fina fåglar; Nyckelpigan.*
- **Matematikvecka:** *Fem fina fåglar; Kalle Kamel; Fem vilda ungar; Fem små apor; Fjärilslarvens sång; Måndag gör jag ingenting; Det är måndag och här kommer Kalle Kanin; Dagarna de går och går efter varandra.*
- **Verb:** *Vi går och går och det blir stopp; Dansa lilla nallebjörn; En liten båt; Jag hamrar och spikar.*
- **Kroppen:** *Klappa lilla magen; Huvud axlar knä och tå; Honky tonk; Fötter ben och kropp; Vipp-på-rumpan-affär.*
- **Årstidssånger/väder:** *Jag öppnar fönstret och tittar ut; Solen lyser himlen är blå; Lilla tussilago; Gubben höst; Nej se det snöar; Det är kallt och det knarrar under skorna.*
- **Färger:** *Mössan på mitt huvud; Tomte röd och tomte grå.*

Ja det finns mängder av barnsånger ni har säkert era favoriter. Men med hjälp av er sångskatt kan alltså kategorisering vara en väg att gå när man på ett aktivt sätt vill språkduscha och stärka ordförrådet inom ett visst område!

Rörelsesånger

Att rörelsesånger förstärker språket är bekant för många och nämns också i boken. När vi talar om rörelser/gester här vill vi passa på att slå ett extra slag för de s.k. ikoniska rörelserna eller gesterna. De är nämligen lättare för barnet att lära sig.

Vad menar vi? Med ikoniska gester menas gester som liknar det man faktiskt språkar om. Tex att boll tecknas som en rund cirkel, äta genom att föra handen mot munnen och banan som att man skalar frukten. Det är logiskt! Barnsånger är fyllda med ikoniska gester och underlättar förståeligheten när barn som ännu inte pratar så bra genom gester självständigt kan visa vilken sång det vill ha.

Även i sång och musik finns tillfälle att rigga stunderna där man som pedagog kan ta ett steg tillbaka, vänta in och se hur barnen själva aktiverar sig med musiken. Hur trampas det som det lufsiga trollet? Hittar de trummorna som står mitt i rummet om ni ramsar eller sjunger om åskan som dundrar?

PÅ UPPTÄCKTSFÄRD

S. 40-41

Att gå på ljudjakt är ett roligt sätt att uppmärksamma vilka ljud och saker som hör ihop. Vi talade nyss om ikoniska gester. Det är precis samma som med ikoniska ord. MJAU är lättare för barnets hjärna att koppla till det fyrbenta husdjuret med morrhår och svans som MJAUar än för de tre godtyckliga språkljuden K+A+T, som någon bestämt att djuret ska heta. Därför säger barn oftare mjau och vov än katt och hund till en början. Helt enkelt eftersom det är mer logiskt! Vilka ikoniska ord kan ni hitta i ert vardagsspråkande med barnen? Att koppla till konkreta saker som finns omkring oss är enklast, men varför inte avancera lite och spela upp ljudeffekter du hittar på nätet för att se vad barnen känner igen och kan matcha med bilder på en bingobricka! Kanske kan du förtydliga innehållet i en bok du läser genom att lägga till ljudeffekter till det som händer?

Andra förslag på ljudjaksaktiviteter

- *Gissa djuret:* Ställ fram många djur på golvet mitt i er samlingsring eller visa en stor samtalskarta med djur. Låt som ett djur och be någon hämta eller peka på det djur som låter. Kanske kan ni byta tur och ett barn får låta?
- *Fånga vargen:* Ett barn utses till fåraherde. Fröken visar bilder för barnen vad de ska låta som. En får bilden av en varg, resten får bilden av ett får. Alla fåren bräker och vargen morrar eller ylar. Herdens uppgift blir att lyssna efter vargens ljud och fånga vargen.

S. 42-43

Syftet med Ordbingo är framförallt att träna på att koppla konkreta föremål till bilder. Bilderna på bingot är symboler representerar saker som finns i verkligheten! Variera gärna leken genom att själva skapa olika sorters bingo (återigen kan temaveckor och kategorisering av ord användas här!) Gör t.ex. ett utebingo för att bredda barnens ordförråd. Kanske pinne, sten, löv, blomma, mossa, barr, med mera som samlas i en äggkartong som har ett litet bildkort i botten. Använd även detta tänk under hela förskoledagen, genom att lägga in konkreta föremål som kan stärka förståelsen. När ni går en sagopromenad (läs mer om det till övningen på sida 54 i Småspråkarna), ha då lite mossa till uppslaget om skogen för barnen att känna på som gör språkandet multimodalt.

En lite mer avancerad variant är att byta mer konkret bild mot symbol för kategorin. Bingobrickan kan då fyllas med symboler med färgade fält eller bilder på olika former: Gröna saker? Svarta saker? Bruna saker? Runda saker? Hittar ni något i formen av en triangel?

S. 44-45

Myllerbilder som denna där det händer mycket lockar till språk, om så bara genom att barnet pekar för att uppmärksamma den vuxne på vad som finns på bilden. De är tacksamma på så vis att man enkelt får med ord från olika ordklasser, man kan kommentera likheter och olikheter, jämföra, dra slutsatser och helt enkelt leverera ett rikt språkligt innehåll! Det är vanligt att myllerbilder görs extra tokiga. De brukar då kallas för "what's wrong"-bilder. Googlar du på "what's wrong pictures" kommer du hitta flera att variera med. De lockar till kommunikation med sina tokigheter. Här kan ni språka om det som är knasigt, hur det egentligen ska vara och barnet kan komma med egna förslag på vad som passar. Du kan även göra enkla "vad ska bort-bilder" med tex tre föremål som hör vintern till och ett annat som är somrigt för att med dem språka med barnen om vad de ser och vad som inte verkar passa in.

Förskolan är en perfekt plats att lära sig ord, inte bara för saker, utan även för händelser. Någon gungade, ramlade, det plaskade i vattenpölen, stamp stamp med stöveln. Snurra, hoppa, dansa. Även sociala ord i barnets samspel med andra är viktig för att barnet alltmer ska kunna bli kommunikativt delaktig med sina kompisar: *min tur, din tur, får jag?, mer, tack, vänta, stopp* är vanliga ord som också är viktiga att aktivt få använda sig av. Detta är särskilt viktigt att tänka på när det gäller barn som ännu inte är starka i svenska språket.

S. 46-47

När barn ska minnas något fastnar ju ofta det sista de hörde. Det är dessutom ofta enklare att fylla i, än att själv initiera – särskilt om man fått en förebild att härma. Strategin från denna språklek kan du använda dig av när du läser. Till exempel, om det är något som syns på bilden ni läser kan du utelämnat just det ordet åt barnen att fylla i. Är det en saga eller ramsa barnen hört många gånger kan du utelämnat det ord barnen mest troligt minns "Här är tomte röd. Och här är tomte ...".

SPRÅKET VÄXER

S. 52-53

Här får du gärna skapa egna "byggstenar" att kombinera på olika vis tillsammans med barnen. En idé vi själva har använt oss av är bygg-en-mening-tärningar, där första tärningen representerar "vem", nästa "gör" och sista "vad".

Frågar man bygget "vem gör vad" men ändå vill träna meningsbygget på ett lekfullt kan ni göra egna berättaspel. Varje gåruta har en bild med en förbestämd inledning. T.ex. en bild på en glass med texten "Min bästa glass är...". Du som pedagog börjar alltid att vara modell och ge ditt egna svar innan det är barnets tur. Använd legobitar för att visa hur många ord du använde /min/bästa/glass/är/.../. Skicka sedan vidare till barnen som i tur och ordning härmar ditt bygge bit för bit men svarar då med sin favoritglass. Här kan ni med fördel använda er av bildstöd för att hjälpa barnen att svara, t.ex. en glasskarta från närmsta affären.

S. 54-59

Berättelser är ofta uppbyggda på så vis att de inleds med att presentera karaktärer och ofta även plats. Sedan uppstår ofta ett problem, eller åtminstone ett något spännande som sätter fart på händelseförloppet. Sagan slutar sedan med en lösning, och kanske knyts säcken ihop lite. Hjälp barnen att förstå strukturen genom att plocka ut karaktärerna, fråga vad som hände och be barnen berätta, visa med kroppsspråk eller peka, samt sammanfatta hur allt blev bra till sist. Ni kan göra det här både med filmer och med böcker. Underskatta dock inte vikten av högläsning och muntligt berättande - vi vill uppmana er att berätta många sagor! Med fördel från fler kulturer än den västerländska.

Ett sätt att arbeta med berättelser är genom sagopromenader. Fäst bilder längs med husväggen eller i skogen. Stanna vid varje bild och berätta fritt en del ur sagan. Varje gång ni lämnar en bild för att gå till nästa säger ni "Vad hände sen?". Använd er av multimodala inslag vid bilderna tex ett rött tygstycke när Rödluvan presenteras, lite mossor när hon kommer till skogen och en pälsbit när vargen kommer.

S. 60-61

Här vill vi ge lite tips inför högläsningen. Läs igenom boken själv först, fundera på hur du kan förstärka det viktiga innehållet i boken. Är det med tydliga gester, miner, kanske tecken som AKK, extra bildstöd, ljud effekter eller konkreta föremål? Vad behöver just den här barngruppen? Ytterligare ett tips är att leka och upprepa vår rörelsesaga med barnen efter att ni läst den. Vänta och förvänta: börja meningen, pausa och se om barnen med en rörelse kan berätta vad som ska hända!

Glöm inte att allt kan hända i fantasins värld när ni leker en saga. Bockarna Bruse kan lekas ute under en rutschkana, gungbräda eller en bänk. Sagan om den borttappade vanten kan engagera hela barngruppen som får hålla i var-sitt djur och stoppa i er jättevante. Använd många sinnen i ert berättande!

S. 62-63

Peka och leta handlar om att träna impressiv förmåga. Att följa instruktioner och träna språkförståelse kan ni göra mycket i vardagen på förskolan. När barnet dukar kan ni t.ex. träna på korta eller långa instruktioner: "ställ först fram tallriken, sen tar du skedarna". Hur långa instruktioner klarar barnen av? Måste det anpassas i hur många led instruktioner ges? Måhända märker ni här att vissa barn inte kan hålla lika mycket information i huvudet som andra - fundera då på om de kan vara hjälpta av visuellt stöd (t.ex. korta bildscheman med först/sen när de är med och dukar), så att barnet blir mer självständigt.

S. 64-65

"Gissa vad" är en klassiker som kan varieras på många sätt. Gör en runda "Gissa vad jag ser" vid matbordet och låt barnet beskriva något ni har framför er. Lek den när ni väntar på bussen vid en utflykt. "Jag ser något som är...". Har ni djurtemavecka? Lägg olika djur i en tygpåse och låt barnet i hemlighet ta ett utan att visa de andra. Låt det lilla barnet härmar hur det låter och det lite större beskriva hur det ser ut (hur många ben, vilka färger, var bor det?).

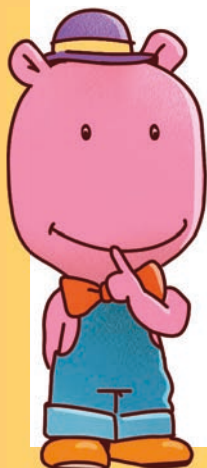
S. 66

Tecken som stöd är ett oerhört effektivt komplement till talet för de allra flesta barn under början av sin språkresa. Tecknandet utmanar barnens nyfikenhet och förståelse för språk och kommunikation (Lpfö 18) eftersom fler sinnen är igång samtidigt. Det ger en ökad input till hjärnan när multimodal inläring är grunden (inläring från fler "håll" om man så vill). Barnet HÖR orden, SER dem tecknas och vid eget användande KÄNNER hur rörelser görs med händerna/mot kroppen.

Tecknande i vardagen har en möjlighet att bli en brygga till det talade språket, som av olika anledningar kan komma igång sent. Barn som tecknar debuterar generellt med "sitt första ord" tidigare än det talade ordet brukar komma. För barn som vet en massa och vill en massa men där orden inte kommer ut kan tecknande bli ett nytt uttrycksmedel som i bästa fall minskar frustration.

När vi tecknar använder vi automatiskt också oftare ett långsammare tempo eftersom vi tecknar ordet samtidigt som vi säger det. Titta en booolll! Det blir precis som i barnriktat tal; en anpassning till barnet och situationen och en betoning på vad i sammanhanget som är viktigt att lystra till och en visuell förstärkning av det du yttrar. Se till att du har barnets uppmärksamhet när du ska säga något med hjälp av dina stödtecken.

Vårt heta tips är att integrera tecknande som ett vardagsgestikulerande i er vardag till hela gruppen. Det kommer ni långt med!

Jag heter Hoa! Jag tycker om att göra ljud. Jag pratar, sjunger, skriker, hoar och tjoar! Ho ho!

Jag heter Haja. Jag tycker att det är spännande att leta efter och sortera olika ljud. Jag lyssnar och vill förstå. Hajar du?

Jag heter Mim. Med mina händer kan jag peka, visa och berätta! Mitt ansikte och mina miner kan också visa hur jag känner. Tänk vad jag kan säga med min kropp!

